

KURUÇAY KAZASINDA XVIII. YÜZYIL ORTALARINDA MEYDANA GELEN ASAYİŞ SORUNLARI VE DEVLET MERKEZİNİN YAKLAŞIMI (1 VE 3 NUMARALI ERZURUM AHKÂM DEFTERLERİNE GÖRE)

 Gürsel DURMUŞ*

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nda ahalinin her türlü davasına "şer'iyye mahkemeleri" adı verilen kadı mahkemeleri bakardı. Fakat bölgesel nitelikli bu mahkemelerin kararlarından memnun kalmayanların, en yüksek yönetim ve yargı organı mahiyetindeki Divanihümayun'a müracaat etme hakları vardı. Bundan başka, herhangi bir şer'iyye mahkemesine başvurmadan doğrudan Divanihümayun'a da gidilebilmekteydi. Buraya akseden davalar başlangıçta "mühimme defterleri" içerisinde yer alırken, sonra "şikâyet defterleri" denilen defterlere ve H 1155 / M 1742'den itibaren de "ahkâm defterleri" adı verilen ayrı bir defter serisine kaydedilmeye başlanmışlardır. Ahkâm defterleri, özellikle "şer'iyye sicilleri" adı verilen kadı mahkemeleri kayıtlarının bulunmadığı bölgelerin şehir tarihi incelemeleri bakımından ehemmiyetlidirler. Şer'iyye sicilleri mevcut olan bölgelerde ise olaylara devlet merkezinin bakış açısını yansıtmaları nedeniyle önem taşırlar. Bu çalışmada, ilgili dönemde Erzurum eyaletine bağlı olan Kuruçay kazasının XVIII. yüzyıl ortalarındaki asayiş durumu 1 ve 3 numaralı Erzurum Ahkâm Defterleri üzerinden incelenmiştir. Ayrıca, devlet merkezinin bölgeden yansıyan şikâyetlere yaklaşımı ve Divan'dan yazılan hükümlerde sunulan çözüm önerileri ortaya konulmaya çalışılıp sorunların nedenleri de irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kuruçay kazası, Divanihümayun, ahkâm defterleri, asayiş, hüküm

The Public Security Issues Occurred in The Middle of the Century 18th in Kuruçay District and The Approach of the State Head Office (According to Erzurum Ahkâm Books Numbered 1 and 3)

ABSTRACT

In the Ottoman Empire, all kinds of lawsuits of the people were handled by the qadi courts called the "sharia courts". However, those who were not satisfied with the decisions of these local courts had the right to apply to the Divanihümayun, which was the highest administrative and judicial organ. Besides, it was possible to go directly to the Divanihümayun without applying to any local court. While the cases that are reflected the Divanihümayun were initially included in the "mühimme books", then later they were recorded in the ledgers called the "şikâyet books" and since 1742 in a separate ledgers series called the "ahkâm books". The ahkâm books are important in terms of the studies of city history, especially in regions where there are noregisters of the qadi courts, called the "sharia registers". In regions where registers of the sharia courts, these are important because they reflect the point of view of the state head office. In this study, Kuruçay District which was affiliated with the Erzurum Province in the relevant period public security issues occurred in the mid-18th century by examing according to the Erzurum Ahkâm Books numbered 1 and 3, the approach of the state head office to the complaints reflected from region and solution proposals presented in the provisions written from the Divanihümayun was tried to be put forward. In addition, the causes of the problems were also examined.

Key Words: Kuruçay district, Divanihümayun, ahkâm books, public security, provisions

* Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Erzurum / TÜRKİYE, gursel_durmus@hotmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Durmuş, G. (2023). Kuruçay kazasında XVIII. yüzyıl ortalarında meydana gelen asayiş sorunları ve devlet merkezinin yaklaşımı (1 ve 3 numaralı Erzurum Ahkâm Defterlerine göre). *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(44), 191-210. <https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1136988>

Gönderim Tarihi / Sending Date: 28 Haziran / June 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 23 Ağustos / August 2022

Giriş

İlk Türk devletlerinde ülke yönetimi ile ilgili mühim kararlar, “*kurultay*” adı verilen toplantılarda alınmıştır. Aslen Moğolca bir kelime olan “*kurultay*” terimi ile ifade edilen bu toplantı geleneği, Türklerin İslam’a girişinden sonra da bazı değişikliklerle devam etmiştir (Mumcu, 1994: 430-431). Devlet işlerinin görüşüldüğü toplantılar ilk Türk-İslam devletlerinden itibaren “*divan*” terimi ile tesmiye edilmiştir ki bu terim, İslam fütuhunun başlarında Farsçadan Arapçaya ve İslam kültürüne dâhil olan diğer dillere geçmiş olan bir kavramdır (Mansuroğlu, 1988: 595-596).

Osmanlı Devleti’nde “*padişah divanı*” manasında “*Divân-ı Hümayûn*” terkibi şekliyle kullanılan “*divan*” terimi; hem yapılan toplantıyı hem de toplantının yapıldığı mekânı ifade etmiştir. Osmanlı divan teşkilatı; İlk Türk-İslam devletleri ve diğer devletlerde görülen, “*divan*” ya da başka isimlerle adlandırılan benzer yapıların sentezi olarak vücut bulmuştur (Uzunçarşılı, 1988c: X-IV; Çiçek, 2011: 3). İlk kez Orhan Bey (1326-1362) döneminde teşkil edilen Divanhümayun (Uzunçarşılı, 1988a: 1), en gelişmiş olduğu dönemde veziriazamın da üstünde bir mevkie çıkarak padişahlık makamını müteakip en etkili karar mercii olmuştur (Mumcu, 1994: 430-431).

Türk devlet geleneğinde adaleti mülkün temeli sayan anlayış, Osmanlı Devleti’nde de aynıyla devam etmiştir. Divanhümayun; devlet yönetimi hususunda en yüksek karar alma mekanizması olmasının yanında, halkın şikâyetlerinin de yansiyebileceği en üst merci olarak görülmüştür. Divanhümayun’a yapılan başvuruların doğrudan padişaha yapıldığı kabul edilmiştir. Padişah kapısı, haksızlıkları adalete tebdil edebilecek en yüksek makam olarak; ırk, cinsiyet, din ve sosyal statü ayrımı yapmadan herkese açık tutulmuştur. Bireysel (*arz-ı hâl*) veya toplu (*arz-ı mahzar*) olarak Divanhümayun’a müracaat edilebildiği gibi, kadı mektubu ile de şikâyet gerçekleştirilmiştir. Eğer şikâyetçi/şikâyetçiler askerî zümreden iseler, bunların şikâyet dilekçelerine “*arz*” adı verilmiştir. Kadı mektubu ile gerçekleşen şikâyetler, kadının desteğini almış gibi görülmüştür. Bunun yanında şikâyetçiler, müftü veya şeyhülislamdan “*fetvâ-i şerîfe*” olarak da haklılıklarını ispatlamaya çalışmışlardır. Şikâyet amaçlı arz veya arz-ı hal gönderilmesi için ilgilinin mutlak surette bir zarara uğraması gerektiği kabul edilmiştir (İnalçık, 1988: 33-36).

Divanhümayun’da alınan kararlar, padişahın onayından sonra ferman suretleri hazırlanarak, “*mühimme*” adı verilen defterlere kaydedilmiştir (Kütükoğlu, 2006: 520-523; Temelkuran, 1975: 138). Divanhümayun kararlarının kaydedildiği “*ahkâm, tahvil, ruûs, nâme, ahidnâme*” gibi başka defterler mevcutsa da mühimmeler; burada tutulan sicillerinin en önemlileri olma özelliğini haizdirler (Uzunçarşılı, 1988a: 79; Çiçek, 2018: 55).

Önceleri aynı defter içerisinde yer alan idari ve adli konular, zaman içerisinde ayrı defterlere kaydedilmeye başlanmıştır. Bu minvalde şikâyetler sonucu verilen hükümler de 1059/1649 senesinden itibaren “*şikâyet defterleri*” adıyla farklı bir defter serisine kaydedilir olmuşlardır (Kütükoğlu, 2006: 520-523). Şikâyet defterleri de mühimmeler gibi, “*beylikçi kalemi*” tarafından düzenlenmiştir (Şimşir, 1994: 359). 1059/1649 senesi itibarıyla şahsi davalar genellikle şikâyet defterlerine kaydedilirken, kamu ile ilgili olanlar mühimmelerde yer almaya devam etmişlerdir (İnalçık, 1988: 36; Emecen, 2005: 132). Defterlerdeki bu muhteva değişikliği, Osmanlı bürokrasisindeki gelişmeyle doğrudan alakalı bir durumdur (Soyer, 2007: 78, 111). Bu değişiklikte; Osmanlı kalemiyesindeki anlayış farklılaşması, işbaşında bulunan bürokratların şahsi tercihleri, kalemiye mensuplarının işlerinin kolaylaştırılmak istenmesi (Emecen, 2005: 117), I. Süleyman’ın (1520-1566) ölümünden sonra merkezî otoritede görülen sarsılmalar sonucunda devlet yönetiminde ortaya çıkan bozulmaların taşraya yansımaları ve bu

durumdan mütevellit merkeze gelen şikâyetlerin artması gibi sebepler de oldukça etkili olmuştur (Şimşir, 1994: 357).

Ahkâm Defterleri ve Tarihî Önemleri

“*Hüküm*” kelimesinin çoğulu olan “*ahkâm*” (Devellioğlu, 1998: 389; Weir, 1988: 627; Üzüm, 1998: 464); belli bir konuda konulmuş kurallar bütünü olarak ifade edilebilir (Özel, 1988: 550). Padişah tarafından verilen yazılı emre “*hüküm-i hümayûn*” (Uzunçarşılı, 1988b: 280), bu hükümler ile kanunnamelerin ve çeşitli devlet kararlarının aynen kaydedildiği defterlere ise “*ahkâm defterleri*” (Pakalın, 1993: 30) adı verilmiştir.

Mehmed Râgıb Efendi'nin reisülküttaplığı döneminde 1155/1742'den itibaren; İstanbul, Rumeli, Anadolu, Sivas, Erzurum, Diyarbakir, Adana, Trabzon, Rakka, Şam, Karaman, Maraş, Halep, Bosna, Mora, Özi, Silistre eyaletleri için “*şikâyet defterleri*” yerine “*ahkâm defterleri*” tutulmaya başlanmıştır (Aydiner, 2007: 404; Sahillioğlu, 1988: 551).

Osmanlı Devleti'nde her statüden insanın şer'i ve örfi hukuka ilişkin davaları; “*kadı*” veya “*kadı naibi*” tarafından yönetilen mahkemelerde görülmüş, “*şer'iyye sicilleri*” adı verilen defterlere kaydedilmiştir. Bu siciller, Osmanlı toplum hayatının bütün yönlerine dair zengin verilere sahip olmaları münasebetiyle (Uğur, 2010: 8), özellikle şehir tarihi çalışmalarında, vazgeçilmez kaynaklar mesabesinde dirler.

Şer'iyye sicillerinde, mahallinde halledilen davalar yer almıştır. Yani bu siciller, bölgesel bir özelliğe sahip olmuşlardır. Mahallinde halledilemeyen davalar ise üst mahkeme görevini haiz olan Divanihümayun'a taşınabilmişlerdir. Aynı zamanda Divanihümayun'da, kadının verdiği kararı temyiz ettirmek amaçlı müracaatlara ve bidayet mahkemesi olarak yapılan şikâyetlere de bakılmıştır. Divana gelen şikâyetler, yukarıda bahsedildiği şekilde, ahkâm defterlerine kaydedilmiştir.

Anlaşılabacağı üzere, şer'iyye sicilleri mahalli hâkimin uygulamalarını yansıtırken ahkâm defterlerinde devlet merkezinin davalara yaklaşımı mevcuttur (Çiçek, 2011: 13). Ahkâm defterlerinin dezavantajı ise yapılan şikâyetlere yazılan hükümlerin nasıl sonuçlar doğurduğunun genellikle takip edilememesidir. Bir başka deyişle; ahkâm defterlerinden, bahse konu davanın sonucu genelde anlaşılamamaktadır.

Ne yazık ki günümüzde birçok bölgenin şer'iyye sicili mevcut değildir. Bu gibi yerlerle ilgili yapılan şehir tarihçiliği çalışmalarında ahkâm defterleri, şer'iyye sicillerinin yerini almaktadır. Sicilleri mevcut olan bölgelerle ilgili çalışmalarda ise; ahkâm defterlerinin de şer'iyye sicilleriyle birlikte kullanımı, çok daha zengin çalışmaların ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Erzurum Ahkâm Defterleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığında “A.{DVNS.AHK.ER.d}” fon koduyla kayıtlı olan “*Erzurum Ahkâm Defterleri*” incelendiğinde, 1155/1742 ile 1296/1879 yılları arasında ihtiva eden toplam 19 ahkâm defterinin bulunduğu görülmektedir (Türe & Kaynar, 2017: 35). Fakat bunlardan “*2 numaralı defter*”, kapağında “*Erzurum Defteri, min evâil-i Cemâziyelâhire sene 1155 ilâ evâil-i Cemâziyelâhire sene 1191*” yazmasına rağmen (A.{DVNS.AHK.ER.d.2/1} Erzurum'a ait değildir. Nitekim bu defteri Erzurum defter serisinden çıkartsak bile diğer defterlerin tarih sıralamasında bir bozukluk olmamaktadır. “*1 numaralı defter*”in tarih kısmında; “*min evâil-i Cemâziyelâhire sene 1155 ilâ evâhir-i Şevvâl sene 1162*” yazarken (A.{DVNS.AHK.ER.d.1/1}); “*3 numaralı defter*”de “*min evâil-i Zilka'de sene 1162 ila evâsıt-ı Rebûlevvel sene 1171*” tarihi kayıtlıdır

(A. {DVNS.AHK.ER.d.3/1). Yine Erzurum'un 2 numaralı defterinde bulunan hükümler Van, Kars ve Çıldır eyaletlerine ait görünmektedir (Çiçek, 2016: 574). Bu defterin Erzurum'a ait olmayıp sehven bu eyalete dâhil edildiğinin ve Erzurum Defteri adıyla ciltlendiğinin en bariz göstergesi ise 132/5 numaralı hükümde “*Erzurum'a nakl olunmuştur*” şeklinde yazılmış olan derkenardır (A. {DVNS.AHK.ER.d.2/67; Çiçek, 2016: 132). Bu ibareyle hükmün yanlışlıkla bu deftere kaydedildiği ve Erzurum Defteri'ne alındığı belirtilmektedir. Buradan da bu defterin Erzurum Defteri olmadığı sonucu çıkmaktadır.

Belirtilen nedenlere istinaden 2 numaralı Erzurum Ahkâm Defteri olarak görülen defterden bu çalışmada faydalanılmamıştır. Çalışma, H 1155-1171 / M 1742-1757 tarihlerini kapsayan 1 ve 3 numaralı Erzurum Ahkâm Defterleri üzerinden yürütülmüştür.

Osmanlı İdaresinde Kuruçay Kazası

Erzincan, Kemah ve çevresi I. Selim'in (1512-1520) Çaldıran Seferi sırasında Osmanlı idaresine alınmıştır. Bu esnada “*Erzincan-Bayburt Vilâyeti*” adıyla yeni bir beylerbeylik tesis edilerek Baş Mirâhur Bıyıklı Mehmed Bey yönetimine verilmiştir. Askerî gereklilikler ve müstahkem bir kaleye sahip olması nedeniyle evvela müstakil sancak halinde teşkilatlandırılarak Karaçinoğlu Ahmed Bey'in idaresine bırakılmış olan Kemah da bu yeni serhat beylerbeyliğine bağlanmıştır. 1515 senesinde Erzincan-Bayburt vilayetine dâhil edilen Kemah sancağının, dönemin gereklilikleri doğrultusunda 1517'de Diyarbekir beylerbeyliğine, 1520-1523'te Rum-ı Hâdis eyaletine bağlı olduğu görülmektedir. Bu statüsünü bir müddet devam ettiren Kemah kazası, I. Süleyman'ın (1520-1566) İrakeyn Seferi esnasında Bayburt sancağı ile birleştirilerek Dulkadirli Mehmed Han idaresine verilmiş (1534), sefer dönüşünde ise yeni oluşturulan Erzurum beylerbeyliğine bağlanmış ve bu beylerbeylik de yine Mehmed Han'ın yönetimine bırakılmıştır (1535). Erzurum şehri henüz imar ve iskân edilmediğinden Mehmed Han Bayburt'ta oturmaya devam etmiş ve Kemah ile Bayburt sancakları Paşa sancağı hüviyeti kazanmıştır. Fakat Erzurum'un bir müddet sonra yerleşime uygun hale gelip Mehmed Han'ın burada oturmaya başlaması ve serhaddin daha doğuya kaymasıyla birlikte Kemah sancağı da stratejik önemini kaybederek Erzurum eyaletine bağlı sıradan bir sancak durumuna gelmiştir (Miroğlu, 2014: 25-32).

Klasik Osmanlı Devlet düzeni gereğince fethedilen yeni yerlerde ilk iş olarak yapılan tahrir işlemi, Erzincan ve Kemah çevresinin ele geçirilmesi sonrasında bu bölgede de uygulanmıştır. 1516-1518 tarihli tahrir göre Kemah kazası; Kuzey Kemah, Güney Kemah, Aşağı İl, Orta İl, Orçol, Vâdîvânk, Değrensor (Dinasor/Deynasor), Diğİnlü, Gercanis ve bu çalışmaya konu olan Kuruçay isimli on nahiyeden oluşmaktaydı ki bu sayının 1520-1523 tarihlerinde Erzincan'ın da (Kuzey Erzincan ve Güney Erzincan nahiyeleri adıyla) ilave edilmesi sonucunda on ikiye çıktığı görülmektedir (Miroğlu, 2014: 27-30).

Osmanlı idaresine girişi sonrasında Kemah sancağına bağlı bir “*nahiye*” olan Kuruçay, XVII. yüzyılın ilk yarısında “*kaza*” haline getirilmiş (Sezen & Torun, 2017: 497) ve 1831 yılında ise “*liva/sancak*” statüsü kazanmıştır (Akbal, 1951: 623; Baykara, 2015: 109). Kemah sancağı içerisinde Güney Erzincan ve Kuzey Erzincan nahiyelerinden sonra en fazla köye sahip olan nahiye durumundaki Kuruçay'ın (Miroğlu, 2014: 57), kaza statüsüne kavuştuğu dönemde toplam 75 köyü ile 498'i Müslüman ve 143'ü gayr-i Müslim olmak üzere 641 hane nüfusu olduğu ifade edilmiştir (Başbüyük, 2012: 91-93).

1863 senesinde yeniden kaza haline getirilen Kuruçay, bu durumunu 1938'e kadar korumuştur (Sezen & Torun, 2017: 497). Fakat bu tarihte bölgede inşa edilen demiryolunun İliç'ten geçmesi üzerine kaza merkezi buraya taşınarak İliç, yeni kurulan ilçenin merkezi olmuş

ve Kuruçay da İliç'e bağlanmıştır ki (Başbüyük, 2012: 94) günümüzde aynı ilçenin küçük bir köyü durumundadır.

Kuruçay Kazasında XVIII. Yüzyıl Ortalarında (H 1155-1171 / M 1742-1757) Asayiş Durumu

Bu çalışma kapsamında incelenen 1 ve 3 numaralı Erzurum Ahkâm Defterleri'nde, Kuruçay kazasındaki asayiş sorunları ile alakalı yetmiş iki hüküm tespit edilebilmiştir. Bu hükümlerden on beş tanesi 1 numaralı Defter'de yer alırken, elli yedi hüküm 3 numaralı Defter içerisinde bulunmaktadır. Genellikle “*Erzurum vâlisine ve Kuruçay kadisine hüküm ki*” ya da “*Erzurum vâlisine ve Sivas vâlisine ve Sivas ve Kuruçay kadilerine hüküm ki*” şeklinde başlayan emirlerde bölgedeki mülkî ve adlî amirler birlikte muhatap kabul edilmişlerdir. Fakat sadece kadıya yazılan hükümler de mevcuttur ki bu şekilde ancak üç adet hüküm tespit edilebilmiştir (A.{DVNS.AHK.ER.d.1: 80/4; A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 336/3; 353/1).

Kuruçay kazasında ilgili dönemde gerçekleşen olayları, Erzurum eyaleti kazaları arasında Erzurum merkez kazasından sonra en büyük kaza olan Erzincan'da aynı dönemde ortaya çıkmış olan otuz altı vaka ile karşılaştırdığımızda (Durmuş, 2020: 284-306), cerâim oranı itibarıyla Kuruçay'ın çok daha sorunlu bir yer olduğu görülmektedir.

A. Divanhümayun'a Şikâyetle Başvurulan Yöntemler

Yukarıda bahsedildiği gibi şikâyetçiler, Divanhümayun'a genellikle bireysel (arz-ı hâl/askerî zümreden ise arz) ya da toplu (arz-ı mahzar) olarak başvurmuşlardır. Şikâyetin Divan'a bildirilmesinde başvurulan bir diğer yöntem ise kadı mektubu ile müracaat olmuştur. Bu üç temel başvuru yönteminden başka bir de vekil aracılığıyla şikâyetin iletilmesi vardır ki bu şekilde yapılan sadece iki müracaat tespit edilebilmiştir.

Divanhümayun'a vekâleten yapılan başvurulardan birisi, Maksud isimli şahıs tarafından gerçekleştirilmiştir. Maksud; kız kardeşleri Güzel ile Elif'in ve valideleri Fatma'nın vekili olarak, babaları Yakub'un katli nedeniyle Kuruçay kazası sakinlerinden Bezikoğlu Süleyman, bunun oğlu Ali, Tosun Hüseyin, Hüseyin Beşeoğlu Süleyman, Murtazaoğlu Gayz, Haydaroğlu Ali, Eyüboğlu Sarı, Sukanoğlu Mustafa ve Süleymanoğlu Osman'dan davacı olmuştur [Evâhir-i Safer 1163 / 30 Ocak-7 Şubat 1750] (A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 6/4).

Vekâleten gerçekleştirilen ikinci şikâyet ise Saliha Sultan'ın¹ hizmetlilerinden Mustafa tarafından yapılmıştır. Mustafa, kardeşi olan ve Kuruçay kazasının Kürtekâmcı/Gürdegâmcı karyesinde (köyünde) oturan Köseoğlu Hüseyin adına şikâyetle bulunmuştur. Şikâyet konusu; eşkiya ve cebâbireden olup aynı karyede oturan Kara Süleyman'ın, Köseoğlu Hüseyin evde yokken bunun evine girip ailesinin ırzına tasallut etmesi, bazı eşyalarını yağmalaması ve ağır küfürler söylemesidir [Evâil-i Rebûlevvel 1165 / 18-27 Ocak 1752] (A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 92/3).

Davalarını Divan'a taşıyan müştekilerin bir kısmı, öncesinde ya bölge kadısından hüccet, ya da şeyhülislamdan fetva alarak bunları haklılıklarının bir delili mahiyetinde ibraz etmişlerdir. Şikâyetlerini bu şekilde arz edenler genellikle; “*fetvâ-i şerîfesi ve hüccet-i şer'iyyesi mûcibince*” amel olunmasını talep etmişlerdir. Davasını Divan'a aksettiren Müslümanlardan iki tanesi hüccet (A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 283/1; 297/3), bir tanesi hem hüccet hem fetva (A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 242/2), on dokuz tanesi de sadece fetva almışlardır.²

¹ I. Mahmud'un validesi Saliha Sultan (öl.1152/1739) olmalı.

² A. {DVNS.AHK.ER.d.1: 132/1; 262/3; A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 6/4; 67/4; 67/5; 135/3; 228/4; 249/2; 253/1; 277/1; 278/2; 278/3; 279/1; 279/3; 303/1; 306/3; 351/1; 353/1; 367/3.

Divânihümayun'a giderken Müslümanlar gibi bir kısım gayr-i Müslimlerin de şeyhülislama başvurarak fetva aldıkları anlaşılmaktadır. Gayr-i Müslimlerin fetva alarak yaptıkları şikâyetler bağlamında altı hüküm tespit edilebilmiştir.³ İnceleme dönemi içerisinde gayr-i Müslimlerin şikâyetleri üzerine yazılmış olan hükümlerin on bir tane olduğu göz önüne alınırsa, fetva alarak yapılan müracaat oranının %54,5 olduğu görülür.

Divan'a başvuran şikâyetçilerden bazıları; davalarının, merkezden muhtelif işler için gönderilmiş olan ve o esnada Kuruçay taraflarında bulunan mübaşirler eliyle görülmesini özellikle arz etmişlerdir.⁴ Müştekiilerin böyle bir talepte bulunmaları, bölgelerindeki mahkemeye güvenememeleriyle alakalı olmalıdır. Şayet Kuruçay kadılığı sorunu halledebilmiş olsaydı zaten bu kişiler Divanihümayun'a gelmemiş olurlardı.

B. Şikâyetçilerin Mensup Oldukları Zümreler

Yaşadığı sorunlara bölge mahkemesinde çözüm bulamayıp davasını Divanihümayun'a taşıyan şahısların, toplumun muhtelif sınıflarına mensup oldukları görülmektedir.

Divan'da hakkını arayan zümrelerden birisi, "*zimmî olarak adlandırılan gayr-i Müslimler*"dir. İnceleme dönemi içerisinde gayr-i Müslim reayadan Divanihümayun'a ulaşan on bir şikâyet tespit edilmiştir. Bu şikâyetlerden birisi; Kuruçay kazasının Küçük Armudân karyesinden Yani Kola, Dimitri ve Yanaki adlı zimmîlere aittir. Müştekiiler; yine aynı kazadan olup faizle borç aldıkları Ömer, Molla Muhemmed, İbrahim ve Hacı İsmail'i dava etmişlerdir. Zimmîler, bu şahıslardan aldıkları faizli borcu ödemede herhangi bir sorun çıkartmadıkları halde kendilerini taciz edip habsetmekle tehdit ettikleri gerekçesiyle şikâyetçi olmuşlardır [Evâil-i Cemâziyelâhir 1155 / 3-12 Ağustos 1742] (A. {DVNS.AHK.ER.d.1: 1/4}).

Divanihümayun'a akseden bir başka davada ise Kuruçay kazasının Armudan-ı Kebir karyesi sâkinlerinden Köseoğlu Toros'un; yine aynı karyeden Gedikoğlu Ovanis, Mıgırdıçoğlu Sar, Çerağoğlu Haçman ve Deli Dadoğlu Nikogos adlı zimmîleri altı yüz kuruşdan mütecâviz akçesini gasp ettikleri gerekçesiyle şikâyet ettiği görülmektedir [Evâhir-i Rebîülevvel 1156 / 15-24 Mayıs 1743] (A. {DVNS.AHK.ER.d.1: 39/1}).

Divan'da hakkını arayan bir başka zimmî de Ovanis adlı tüccardır. Kara Hisar-ı Şarki kazasının Temirza karyesi sâkinlerinden ve tüccar taifesinden Ovanis; Bazikli Miroğlu Halil ile bunun oğulları Osman ve İbrahim, Zağferanî Aşireti'nden Mustafa Ağa, Rişvânî Aşireti'nden Kâmuşoğulları Halil ve İbrahim adlı şakîleri Divanihümayun'a şikâyet etmiştir. Dava konusu husus; Ovanis Haleb canibinden gelirken Kuruçay yakınında bulunup Gökçebel adıyla bilinen yerde bu kişiler tarafından yolunun kesilmesi, bunu ve oğlu Ohan'ı bağlayarak birkaç yerlerinden yaralamaları, borç ve satın alma yoluyla topladığı 4.500 kuruşluk mal ile Mihail adlı zimmînin emaneti olarak elinde bulunan 500 kuruşluk malı yağmalamaları ve ayrıca Aşudi nahiyesinde cami şeyhi Mahmud Ağa'nın da bunlara yardım ve yataklık etmesidir [Evâsıt-ı Rebîülevvel 1159 / 3-12 Nisan 1746] (A. {DVNS.AHK.ER.d.1: 138/2,3}).⁵

Kuruçay kazasındaki asayiş sorunlarına ilişkin olarak tespit edilebilen yetmiş iki hükmün, gayr-i Müslimlerin müracaatına binaen yazılmış olan on biri dışında kalan altmış bir tanesi "*Müslümanlardan gelen şikâyetler*" üzerine kaleme alınmıştır.

³ A. {DVNS.AHK.ER.d.1: 1/4; 39/1; 135/1; A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 135/1; 256/1; 350/1.

⁴ A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 253/2; 255/1; 255/3; 256/3; 257/1.

⁵ Divanihümayun'a gayr-i Müslimler tarafından yapılan diğer şikâyetler için bakınız: A. {DVNS.AHK.ER.d.1: 135/1; A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 41/3; 135/1; 256/1; 256/3; 347/3; 350/4.

Müslümanlardan Divanihümayun'a ulaşan şikâyetlerden on altı tanesi "**seyyid unvanını taşıyan şahıslar**" tarafından yapılmıştır. "Sâdât-ı kirâmdan" oldukları belirtilen bu şahısların Divan'a taşıdıkları davalardan birisi, Kuruçay kazasına tabi Erdemişe karyesi sakinlerinden Seyyid Ebu Bekir ve Seyyid Mehmed'e aittir. Bu seyidler, aynı karyeden Ebu Bekiroğlu Kara Aslan ile yine Kuruçay kazasına tabi olan Köske karyesinden Deli İbrahim'den kendilerini darp ederek yaraladıkları ve ayrıca bunların mülk değirmenlerini yıktıkları gerekçesiyle davacı olmuşlardır [Evâil-i Zilhicce 1165 / 10-19 Ekim 1752] (A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 123/1).⁶

Müslümanlarca gerçekleştirilen şikâyetlerden altı tanesi ise "**Ekrâd taifesine mensup şahıslar**" tarafından yapılmıştır. Bunlardan birisi olan Kara Bayram; aynı kazanın Köske karyesinden Mahmudoğlu Mirza Ağa'yı Divanihümayun'a şikâyet etmiştir. Kara Bayram; mütegalibe ve cebâbireden olduğunu belirttiği Mirza Ağa'nın, yine bir takım mütegalibeye istinaden zevcesini zapt ettiğini, gâh başkalarına nikâhladım ve gâh kendime aldım dediğini ve nikâhlı zevcesini iade etmediğini beyan ile zevcesinin geri alınmasını arz etmiştir [Evâil-i Ramazân 1168 / 11-20 Haziran 1755] (A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 242/1). Benamı Aşireti'nden olan Kara Bayram; Divan'a yaptığı bu müracaattan yedi ay sonrasına ait başka bir kayıttan anlaşıldığı kadarıyla, adının Hanım olduğu ifade edilen zevcesini geri almayı başarmıştır. Fakat bu defada yine Benamı Aşireti'nden olan Şehsüvaroğlu Süli Bey ile bunun kardeşleri Bekir ve İbrahim Beyler, Kara Bayram'ın evini basıp bu hatunu tekrar kaçırmışlardır. Haliyle Kara Bayram'a Divanihümayun yolu yeniden görünmüştür. Haklılığımı ispatlamak için şeyhülislamdan fetva da alan Kara Bayram'ın davası, mahallinde şer'le görülmesi için Erzurum valisi ve Kuruçay kadısına havale edilmiştir [Evâsıt-ı Rebîlâhır 1169 / 14-23 Ocak 1756] (A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 279/1).⁷

Bölgede bulunup devleti temsil eden şahısların da eşkıya ve mütegalibeden muzdarip oldukları görülmektedir. "**Askerî sınıf mensupları**" tarafından Divanihümayun'a gelen altı şikâyet tespit edilebilmiştir. Gadre uğrayarak hakkını Divan'da arayanlardan birisi 31. Bölük Yeniçeri ağalarından Halil Ağa'dır. Kendi uhdesinde olan iltizam bölgesine giderken Halil Ağa'nın yolu Ekrâd'dan ve mütegalibeden olup Hasan Kadı karyesinde oturan Noroğlu ve bunun kardeşi Mirza Ali ile bunlara tabi bazı şahıslarca kesilmiş; 600 kuruş parası, kılıcı ve eşyaları gaspedilmiştir [Evâhir-i Cemâziyelevvel 1170 / 11-20 Şubat 1757] (A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 331/2).

Devlet görevlilerince yapılan şikâyetlerin büyük çoğunluğu, bunların tımarlarına başkalarının dahletmeleri, hatta ellerinden zorla almaları gibi nedenlerle gerçekleşmiştir. Mehmed adlı bir zeamet sahibi, Kuruçay sakinlerinden Şehsüvaroğlu İsmail Bey'i, kendi tasarrufundaki karyelere müdahale ettiği ve "**benim malikânemdir**" diyerek zaptettiği gerekçesiyle Divan'a şikâyet etmiştir. Zaîm Mehmed; Şehsüvaroğlu'nun, Kuruçay kazasının Degransor nahiyesine tabi olan Haydarlu, Suke (?), İsa Musa, Salur adlı karyeleri zorla zabtettiğini ve âyanlık iddiasındaki bu şahsın hayli kuvvetli olması nedeniyle kendisinin bununla mukavemete gücünün yetmediğini açıkça belirtmiştir [Evâil-i Ramazân 1170 / 20-29 Mayıs 1757] (A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 349/1).⁸

⁶ "Seyyid" unvanı taşıyan şahıslar tarafından yapılan şikâyetleri içeren diğer hükümler için bakınız: A.{DVNS.AHK.ER.d.1: 131/3,4; 132/1; 143/2; 262/3; A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 98/1; 228/4; 242/3; 297/3; 301/1; 303/1; 306/3; 353/1; 365/1; 367/3.

⁷ Ekrâd taifesine mensup şahıslarca Divanihümayun'a yapılan diğer şikâyetler için bakınız: A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 278/2, 3; 279/3; 283/1.

⁸ Askerî sınıf mensuplarınca yapılan diğer şikâyetler için bakınız: A.{DVNS.AHK.ER.d.1: 145/3; A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 33/2; 230/1; 336/3.

İncelenen dönem içerisinde bahsedilen “*seyyidler, askerî sınıf mensupları ve Ekrâd taifesi haricinde kalan Müslüman ahalinin şikâyetleri*” doğrultusunda Divan’dan yazılan otuz üç hüküm tespit edilmiştir. Bu hükümlerden birisi, Kuruçay kazasının Armutân-ı Kebîr karyesi ahalisinin müracaatı üzerine kaleme alınmıştır. Divanîhümayun’a çıkan ahali; aynı karyeden olan Haçador, Salamon ve Arakil adlı zimmîlerden şikâyetçi olmuşlardır. Bahsedilen zimmîlerin gece yarısı evlerini bastıklarını, mal ve eşyalarını yağmaladıklarını, eş ve çocuklarının ırzına tasallut ettiklerini, bu yaramazlar hakkında daha önce Divan’a çıkılıp emr-i şerîf alındığını fakat bunların bazı voyvoda ve ehl-i örfün desteğine dayanarak mahkemeye çıkmadıklarını, bu nedenle de hukukun yerini bulmadığını ifade etmişlerdir [Evâsıt-ı Zilka’de 1156 / 27 Aralık 1743-5 Ocak 1744] (A.{DVNS.AHK.ER.d.1: 60/2).

Müslüman reayadan olup Çemişgezek’de ikamet eden Hacı Mustafa ise Divan’a giderek; Kuruçay kazasının Han karyesinden İbrahim, Abdullah, Hüseyin ve Mehmed’den davacı olmuştur. Bu dört şahıs, Şeyh Hasanlı Ekrâdî’nin daha önce götürmüş olduğu iki baş katır ve bir baş beygirin Hacı Mustafa’da olduğu iddiasıyla bundan haksız yere cebren ve kahren yüz elli kuruşunu almışlardır [Evâhir-i Cemâziyelâhir 1168 / 4-12 Nisan 1755] (A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 230/2).⁹

“*Divanîhümayun’a şikâyeti ulaşan hanımlar*” da bulunmaktaydı. Fakat bunların Divanîhümayun’a tek başlarına gitmedikleri ve şikâyetlerini ya bir vekil aracılığıyla ya da yanlarında bir yakınları olduğu halde birlikte arz ettikleri görülmektedir. Maksud isimli şahsın, kız kardeşleri Güzel ile Elif’in ve valideleri Fatıma’nın vekili olarak, babaları Yakub’un katli nedeniyle Divân’a müracaat ettiği yukarıda belirtilmişti. Bundan başka; Döne Hatun, oğlu Ahmed ile birlikte Divanı Hümayun’a çıkararak Esir Ağa’yı şikâyet ettiği gibi (A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 277/1); Hüsna Hatun, oğulları Molla Ömer ve Seyyid Hasan’la birlikte giderek Kara İsmailoğlu Osman’ı (A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 367/3); Sultan ve İsmihan adlı Hatunlar ise amcaları Seyyid Himmet ve Seyyid Osman ile birlikte giderek babaları Hasan’ın katli nedeniyle Şehsüvaroğlu Hüseyin’i (A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 301/1) dava edip haklarını aramışlardır.

C. Başlıca Asayiş Sorunları

Çalışma konusu ile ilgili olarak tespit edilebilen hükümlerin çok büyük bir kısmında birden fazla suçun birlikte işlendiği görülmektedir. Bu tür hükümler, her suç için ayrı olarak ele alınmışlardır.

İşlenen vukuat arasında en yaygın olanının “*gasp, soygun ve yağma*” türü suçlar olduğu görülmektedir. Bu çeşit suçların tespit edilebildiği hüküm sayısı kırktır. Bu hükümlerden birisinde; Yakub adlı reyanın, Kuruçay kazasından geçerken Şehsüvaroğlu Hüseyin Bey ile Ekrâd taifesinden Ali ve bunlara tabi daha başka şahısların baskınına uğradığı, nakit ve eşyalarının gasp edildiği görülmektedir [Evâhir-i Zilhicce 1155 / 16-24 Şubat 1743] (A.{DVNS.AHK.ER.d.1: 23/4).

Bir başka hükümde ise Benamlı Ekrâd Aşireti’nden Ömer’in, yine aynı aşiretten Ali (bin) Musa tarafından sekiz yüz kuruşunun gaspedildiği gerekçesiyle Divanîhümayun’a şikâyette bulunduğu kayıtlıdır [Evâil-i Rebûlâhır 1169 / 4-13 Ocak 1756] (A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 283/1).

⁹ Seyyidler, askerî zümre mensupları ve Ekrâd taifesi haricindeki Müslüman reyanın diğer şikâyetleri için bakınız: A.{DVNS.AHK.ER.d.1: 23/4; 80/4; 233/4; A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 6/4; 40/4; 63/4; 67/4; 67/5; 92/3; 135/3; 196/5; 235/2; 239/1; 242/2; 249/2; 250/1; 253/1; 253/2; 255/1; 255/3; 257/1; 277/1; 308/2; 346/2; 346/4; 347/1; 348/3; 351/1; 351/2; 364/3.

Kuruçay kazasına tabi Gümüşli karyesi ahaliyelerinden bazı şahıslar ise yine aynı kazanın Tuğud karyesi sakinlerinden ve mütegalibeden olan Topal Mehmed Ağa'yı cebren ve kahren 1.500 kuruşlarını aldığı gerekçesiyle Divan'a şikâyet etmişlerdir [Evâhir-i Şa'bân 1170 / 11-19 Mayıs 1757] (A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 346/4}).¹⁰

Gasp, soygun ve yağma olaylarından sonraki en çok işlenen suçlar "**dayak, yaralama ve cinayet**" türü vakalardır. Bu tür olayların kaydedildiği yirmi dört hüküm tespit edilmiştir. Bu konu ile alakalı olarak Eğin kazası sakinlerinden Ali ve İsmail adlı şahıslar, Kuruçay kazasının Sime karyesinden Zaimoğulları namıyla meşhur İbrahim ve Osman'ı şikâyet etmişlerdir. Şikâyete konu olan husus; Zaimoğulları'nın, amcazadelerinin ölümü nedeniyle Ali ve İsmail'i sorumlu tutup ehl-i örfün de iştirakiyle bunlardan diyet almaları ve üstüne bir de dövmeleridir [Evâil-i Rebûlevvel 1161 / 1-10 Mart 1748] (A. {DVNS.AHK.ER.d.1: 233/4}).

Bir başka hükümde; Kuruçay kazasına tabi Tanzi karyesi ahalisinden Halil, Mustafa, Hasan ve İsmail'in Divanihümayun'a giderek aynı kazanın Köske karyesinde sakin olan Şehsüvaroğlu Abdullah Bey ve bunun oğulları Ömer, Osman ve Tatar'ı şikâyet ettikleri belirtilmiştir. Şehsüvaroğulları; bunların tarlalarına üç yıldan beri çadır kurup mahsullerini hayvanlarına yedirmişler, tarlalarını zapt etmişler, bir tarlaya ağıl ihdas etmişler ve ayrıca bunları dövüp yaralamışlardır [Evâhir-i Şevvâl 1168 / 31 Temmuz-8 Ağustos 1755] (A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 249/2; 253/1}).

Bir diğer hükümde ise; Benamlı Ekrâd Aşireti'nden "Yerli Alioğlu" adıyla meşhur olan Hasan'ın; aynı aşiretten "Koçoroğlu" adıyla bilinen Mehmed'i kendisinin sol kolunu kılıç ile darp ederek yaralaması ve bu yaranın tesiriyle kolunun işlevini kaybetmesi nedeniyle Divanihümayun'a şikâyet ettiği kayıtlıdır [Evâsıt-ı Rebûlâhır 1169 / 14-23 Ocak 1756] (A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 278/3}).

Kuruçay kazası sakinlerinden Mustafa da babası Çolak Hüseyin'i darp ettiği ve o darbın tesiriyle babasının vefat ettiği gerekçesiyle yine aynı kaza sakinlerinden Nâşî Mehmed denilen kişiden Divan'da şikâyetçi olmuştur [Evâsıt-ı Ramazân 1168 / 21-30 Haziran 1755] (A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 242/2}).

Bir diğer cinayet vakası da Kuruçay kazasının Köske karyesinde meydana gelmiştir. Bu karyeden bazı şahıslar, Divan'a varıp aynı karyeden Şehsüvaroğlu Ömer Bey'in oğlu İbrahim'in bunların babaları Hasan bin Resul'ü tüfenk kurşunu ile sağ kolunun dirseği altından ve yine sağ göğsünün altından yaraladığını, babalarının bu yaraların tesiriyle vefat ettiğini belirterek şikâyetçi olmuşlardır [Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 1164 / 7-16 Nisan 1751] (A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 63/4}).

Muhtemelen cezasını bulmamış olan Şehsüvaroğlu İbrahim Bey'in, bir başka cinayet nedeniyle bundan yaklaşık beş yıl kadar sonra Divanihümayun'a tekrar şikâyet edildiğini görmekteyiz. Bu kez müştekiler Resul ve Mustafa adlı iki kardeştir. İbrahim Beyin, bunların babaları Hüseyin'i katlettiğini Divanihümayun'a giderek arz etmişlerdir [Evâhir-i Şevvâl 1168 / 31 Temmuz-8 Ağustos 1755] (A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 253/2}).¹¹

¹⁰ Gasp, soygun ve yağma suçları ile alakalı diğer hükümler için bakınız: A. {DVNS.AHK.ER.d.1: 1/4; 39/2; 60/2; 131/3; 131/4; 135/3; 138/2; 138/3; 143/2; 262/3; A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 33/2; 41/3; 92/3; 98/1; 135/3; 196/5; 235/2; 239/1; 242/3; 255/3; 256/1; 256/3; 257/1; 277/1; 278/2; 303/1; 306/3; 331/2; 346/2; 347/1; 347/3; 348/3; 351/1; 351/2; 353/1; 363/3; 367/3.

¹¹ Dayak atma, yaralama ve cinayet türü suçlarla ilgili diğer hükümler için bakınız: A. {DVNS.AHK.ER.d.1: 135/3; 138/2; 138/3; A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 6/4; 123/1; 196/5; 239/1; 255/3; 256/1; 256/3; 277/1; 278/2; 301/1; 308/2; 348/3; 350/4; 367/3.

En çok karşılaşılan asayiş problemleri arasında üçüncü sırada olduğu görülen “*alkoyma, zincire vurma, hapsedme ve ırza tasallut*” suçları ile ilgili olarak toplam on sekiz hüküm tespit edilmiştir. Bu suçlardan birisi, Kuruçay kazasının Bastana karyesinde vuku bulmuştur. Karye sakinlerinden ve sâdât-ı kirâmdan es-Seyyid Osman; Ekrâd taifesinden “Hanaluoğlu” olarak bilinen Musa adlı şakiden Divanihümayun’a giderek davacı olmuştur. Şikâyet sebebi, Hanaluoğlu Musa’nın, on nefer atlı ile bunun evini basması, eşyasını yağmalaması ve ırza tasallut etmesidir [Evâhir-i Rebûlâhır 1165 / 8-16 Mart 1752] (A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 98/1).

Bir diğer hükümde; Kuruçay kazasına tabi Tıginkâr karyesi ahalisinin, Divanihümayun’a gidip aynı kazanın Köske karyesi sakinlerinden olan Şehsüvaroğlu İsmail Bey ve bunun oğlu Mustafa ile Halil adlı şahısları şikâyet ettikleri ifade edilmiştir. Üzerlerine edası lazım gelen vergilerini vermelerinde kusurları olmadığını belirten karye ahalisi; eşkıya ve cebâbireden olan bu şahısların Tıginkâr karyesinde zorla bir çiftlik ihdas edip ahalinin evlerini yıktıklarını, ağaçlarını çiftliğe dâhil ettiklerini, tarlaları ile sulaklarını ve çayırıklarını zapt ettiklerini, ahalinin aile ve çocuklarını çiftliklerinde esir misalli hizmet ettirdiklerini, bu zorbalardan hizmetkârlarının ise ahalinin evlâd-u ıyâllerinin ırzlarına dahl ettiklerini ve ahvallerinin perişan olduğunu bildirmişlerdir. Bundan önce konu hakkında Divan’a yapılan bir müracaatlarının daha olduğunu, padişahın emri doğrultusunda Erzurum valisinin bu şakileri mahkemeye çağırttığını fakat bunların emre uymadıklarını ve bu nedenle hukukun yerini bulmadığını belirtmişlerdir [Evâsıt-ı Şevvâl 1168 / 21-30 Temmuz 1755] (A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 250/1).

Bu vakalardan birisi de Kuruçay kazasına tabi tımar karyelerinden olan Kuzkuşlu karyesinde meydana gelmiştir. Karye ahalisi, Divanihümayun’a varıp Şehsüvaroğlu Mustafa bin İsmail Bey adıyla bilinen sipahiye şikâyet etmiştir. Ahali; kanun ve defter mucibince ödemeleri gereken tekâlif ve rüsumlarını karyeleri sipahilerine verdiklerini, ancak karyelerinin müşterek sipahilerinden olan Şehsüvaroğlu Mustafa Bey’in buna kanaat etmediğini, ahalinin bir kısım nesnelere aldığını, aileleriyle birlikte bunlara meccanen orağını biçtirip harman ettirdiğini, yine daha başka hizmetlerini gördürdüğünü, bakire kızlarını cebren ve kahren sürüp götürerek damlarda hapsedtiğini, sonra bu kızları gecelerde adamları arasında gezdirip ırzlarını ihlal ettirdiğini, ahalinin şikâyete gitmesini engellemek için yollara nöbetçi koyup ahaliyi dövdürdüğünü ve bunların emsali daha nice zulümlerinin olduğunu arz edip hallerinin perişan olduğundan bahis ile Mustafa Bey’in zulmünün üzerlerinden defedilmesini istemişlerdir [Evâhir-i Şa’bân 1168 / 2-10 Haziran 1755] (A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 239/1).

Şehsüvaroğulları hakkında benzer konularla alakalı bir hüküm de Kuruçay kazasının yedi adet karyesi ahalilerinin Divan’a müracaatları sonucunda yazılmıştır. Ahali, zaleme ve cebâbireden olup Kuruçay’da sakin bulunan Şehsüvaroğlu İsmail Bey ve bunun oğlu Mustafa Bey denilen şahıslardan şikâyetçi olmuştur. Şehsüvaroğulları’nın, başlarına topladıkları bazı eşkıya ile beraber ahalinin evlerini bastıklarını, hapsedip zincire vurduklarını, mal ve eşyalarını yağmaladıklarını, evlerini yıkıp ahşaplarını kendi çiftliklerine naklettiklerini, bakire kızlarının ve genç oğlanlarının ırzlarına dahlettiklerini, bir şahsı katlettiklerini ve daha bunun emsali nice zulümlerinin nihayeti olmadığını belirterek başka bir mesele için o taraflarda olan bir kapıcıbaşı marifetiyle davalarının görülüp haklarının alınarak zulmün defedilmesini arz etmişlerdir [Evâhir-i Şevvâl 1168 / 31 Temmuz-8 Ağustos 1755] (A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 255/3).

Kuruçay kazasının Duzözi karyesi sakinlerinden Osman’ın da Şehsüvaroğulları’yla benzer bir davası vardır. Osman, aynı kazanın Harîr karyesinde misafir iken; Kuruçay kazası Köske karyesi sakinlerinden Şehsüvaroğlu Hüseyin ve yirmi kadar adamı bunun kaldığı evi basıp, Osman’ı hapsedip, kırk beş gün kadar zincire vurup, otuz kuruş nakit akçesiyle birlikte

dört baş koyununu ve daha bir takım kıymetli eşyalarını gasp etmişlerdir [Evâil-i Zilka'de 1168 / 9-18 Ağustos 1755] (A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 257/1}).¹²

En yaygın asayiş sorunlarından birisinin de on yedi hükümde karşılaştığımız **“haneye tecavüz”** vakaları olduğu görülmektedir. Kuruçay kazasının Alaş karyesinden Ahmed, validesi Döne Hatun ile birlikte Divanihümayun'a çıkıp; aynı kazanın Yayla karyesi sakinlerinden Esir Ağa'nın beş nefer atlı ve adamlarıyla karyelerine gelip bunların hanelerinde beş gün ve beş gece meccanen kaldığını, beş adet kuzularını zayi ettiğini, validesi Döne'yi darp ederek iki dişini kırdığını, ehl-i örf taifesine istinaden altmış iki kuruşlarını gasp ettiğini şikâyet etmiştir [Evâil-i Rebiülâhır 1169 / 4-13 Ocak 1756] (A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 277/1}).

Bir haneye tecavüz olayına da Kuruçay kazasına tabi Mevzi'-i Gümüşlük karyesinde rastlanılmaktadır. Adı geçen karyede ikamet eden Osman, yine aynı kazadan Toğanlıoğlu Topal Mehmed'i hanesini basıp cebren 1.500 kuruşunu aldığı gerekçesiyle Divanihümayun'a giderek şikâyet etmiştir [Evâhir-i Şa'bân 1170 / 11-19 Mayıs 1757] (A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 346/2}).

Hanesi basılanların bir örneğini de sâdât-ı kirâmdan es-Seyyid Osman oluşturmaktadır. Kuruçay kazasının Bastana karyesi sakinlerinden olan Seyyid Osman; Ekrad taifesinden **“Hanaluoğlu”** adıyla bilinen Musa adlı şakinin on nefer atlı ile gelip bunun evini bastığını, eşyalarını yağmaladığını ve ırza tasallut ettiğini beyan ile Divanihümayun'a şikâyette bulunmuştur [Evâhir-i Rebiülâhır 1165 / 8-16 Mart 1752] (A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 98/1}).¹³

Kuruçay kazasındaki asayiş sorunlarına ilişkin bir diğer vukuat grubunu **“araziye el koyma”** oluşturmaktadır. Tarla, otlak veya sulakları başkaları tarafından zapt edilen şahısların Divanihümayun'a başvuruları üzerine kayda alınmış olan on iki hüküm tespit edilmiştir. Şikâyetçiler arasında tımar ve zeametleri mütegalibe tarafından gasp edilmiş olan dirlik sahipleri de bulunmaktadır. Bölgedeki dirlik sahiplerinden olan Mehmed'in zeametine ait Kuruçay kazasının Degransor nahiyesine tabi Haydarlu, Suke (?), İsa Musa ve Salur adlı karyelerin Şehsüvaroğlu İsmail Bey tarafından kendi malikânesi olduğu iddiasıyla zorla zabtedildiğinden ve Şehsüvaroğlu'nun kuvveti nedeniyle zaîm Mehmed'in bununla mukavemete gücünün yetmediğinden yukarıda bahsedilmişti.

Şehsüvaroğulları'nın arazi gasbı ile alakalı bir diğer şikâyet; Kuruçay kazasına tabi Dapur-ı Kebîr, Dapur-ı Sagîr, Kuran, Küre ve Bağcuğaz karyelerinin ahalileri tarafından yapılmıştır. Meralarının mahsus ve müstakil olduğunu belirten ahali, Kuruçay kazasından Şehsüvaroğlu Hüseyin Bey ve bunun oğlu Osman Bey'in kendileriyle ittifak eden Ekrad taifesiyle birlikte meralarını zapt ve hayvanlarını helak ettiklerini, başka bir mesele için o taraflarda bulunan sadrazam ağalarından birisi vasıtasıyla davalarının mahallinde görülmesini ve kendilerine yapılan zulmün defedilmesini talep etmişlerdir [Evâhir-i Şevvâl 1168 / 31 Temmuz-8 Ağustos 1755] (A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 255/1}).

¹² Alıkoyma, zincire vurma, hapsedme ve ırza tasallut ile ilgili diğer hükümler için bakınız: A. {DVNS.AHK.ER.d.1: 60/2; 145/3; A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 92/3; 242/1; 256/1; 279/1; 336/3; 348/3; 350/4; 351/2.

¹³ Haneye tecavüz hususunda diğer hükümler için bakınız: A. {DVNS.AHK.ER.d.1: 60/2; A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 33/2; 92/3; 196/5; 242/3; 255/3; 257/1; 301/1; 306/3; 308/3; 336/3; 350/4; 353/1; 363/3.

Bekir adlı reaya ise; babasının vefatı ile kendisine intikal eden araziye amcasının oğlu Çolak Ömer'in fuzuli yere ve zorla zapt ettiğini belirterek arazinin kendisine geriye alınmasını, Ömer'in bir daha taarruz ettirilmemesini arz etmiştir [Evâil-i Cemâziyelevvel 1157 / 12-21 Haziran 1744] (A.{DVNS.AHK.ER.d.1: 80/4}).¹⁴

Bölgedeki mütegalibeden şahıslar; ahaliye yönelik **“anbar, ağıl, değirmen ve ev gibi mülkleri yakıp yıkmak”** ve bazen de bu mülklerin kerestelerini kendi çiftliklerine götürerek kullanma gibi cürümleri de işlemişlerdir. Bu tür suçlara ilişkin tespit edilebilen dokuz hüküm bulunmaktadır. Bu konuya ilişkin hükümlerden birisinde, Divriği'de ikamet eden Hüseyin'in; Şeyhsüvaroğlu'nun uşaklarından, eşkıya zümresinden ve Ekrâd taifesinden olup Kuruçay kazasında oturan Benamlı Aşireti'nden Kirlioğlu Hasan'ı birkaç kişi ile birlikte bunun anbarını yakıp malını yağmaladıkları, beş adet hayvanını sürüp götürdükleri gerekçesiyle Divan'a şikâyet ettiği ve zararı her ne ise alıverilip hakkının iadesini talep ettiği kaydedilmiştir [Evâsıt-ı Şa'bân 1168 / 23 Mayıs-1 Haziran 1755] (A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 235/2}).

Kuruçay kazasının Köske karyesi sakinlerinden Hacı Ahmed, Mustafa ve Emirzade denilen şahıslar ise; yine Kuruçay kazasına tabi Tuğud karyesinde ikamet eden Topal Mehmed'i, bazı Ekrâd eşkıyasıyla birlikte bunların karyelerine gelip hanelerinde meccanen konakladıkları, hayvanlarını helak ettikleri, evlerini yakıp yıktıkları ve 800 kuruştan fazla akçeleri ile bazı eşyalarını gaspettikleri iddiasıyla Divanhümayun'a şikâyet etmişlerdir [Evâhir-i Şa'bân 1170 / 11-19 Mayıs 1757] (A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 347/1}). Topal Mehmed, Azraki adlı bir zimmi tarafından da bunun evini zaptedip binasını yıktığı ve kerestesini kendi evine götürdüğü gerekçesiyle ayrıca şikâyet edilmiştir [Evâsıt-ı Zilka'de 1163 / 12-21 Ekim 1750] (A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 41/3}).

Konuyla alakalı bir şikâyet de Kuruçay kazasına tabi Erdemişe karyesi sakinlerinden ve sâdât-ı kirâmdan Seyyid Ebu Bekir ile Seyyid Mehmed'e aittir. Divan'a giden seydidler, aynı karyeden Ebu Bekiroğlu Kara Arslan'ı ve Köske karyesinden Deli İbrahim'i şikâyet etmişlerdir. Dava konusu; Kara Arslan ve Deli İbrahim'in bunları darp ederek yaralaması ve bununla da yetinmeyerek mülk değirmenlerini yıkmalarıdır [Evâil-i Zilhicce 1165 / 10-19 Ekim 1752] (A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 123/1}).¹⁵

İncelemeye konu olan dönemde bölgedeki asayiş sorunlarıyla alakalı hükümlerden sekiz tanesi **“suç isnat ederek diyet adı altında para almak”** hususunu kapsamaktadır. Kuruçay kazasının Bıçakçı karyesinden Hasan adlı şahıs Divanhümayun'a giderek aynı karyeden Süleyman'dan şikâyetçi olmuştur. Dava konusu; Süleyman'ın, kardeşi Yakub'un katlinden herhangi bir delil olmadan Hasan'ı sorumlu tutması ve ehl-i örften bazısının da desteğiyle bunun iki yüz kuruşunu gasp etmesidir. Daha sonra Süleyman ile Hasan mahkemede yüzleşmiş ve Süleyman davasından vazgeçip katilin Hasan olmadığını kabul etmişse de şimdi tekrar davasına devam etmektedir. Hasan, gasp edilen iki yüz kuruşunun Süleyman'dan alınarak kendisine iadesini ve Süleyman'ın müdahalesinin engellenmesini talep etmiştir [Evâsıt-ı Zilhicce 1163 / 11-20 Kasım 1750] (A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 40/4}).

Aynı konuya ilişkin olarak Kuruçay kazasının Karaulaş karyesi ahali de Divanhümayun'a gitmiş, adı geçen kazanın Honar ve Gelicek karyelerinden Mehmed ve diğer Mehmed'i dava etmişlerdir. Şikâyet konusu; Mehmed ve diğer Mehmed'in, murislerinin Karaulaş'ta katledilmesi ve katilin firar etmesi nedeniyle bunlardan diyet adıyla beş yüz kuruş

¹⁴ Arazi gasbı ile ilgili diğer hükümler için bakınız: A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 33/2; 228/4; 230/1; 249/2; 250/1; 253/1; 256/3; 336/3; 350/4.

¹⁵ Mülk binaların tahribi ya da kundaklanması hususunda diğer hükümler için bakınız: A.{DVNS.AHK.ER.d.1: 131/3; 131/4; 132/1; A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 250/1; 255/3.

almış olmalarıdır [Evâsıt-ı Cemâziyelâhir 1164 / 7-16 Mayıs 1751] (A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 67/5).

Kuruçay kazasının Tuğud karyesi sakinlerinden Manos adlı zimmi ise aynı karyeden İshak adlı şahsı Divan'a şikâyet etmiştir. Davaya konu olan husus; İshak'ın, zevcesi Serli Hatun'u Manos'un validesi Dora ve zevcesi Mişel'in darp ettikleri ve bir küçük çocuğunu öldürdükleri iddiasıyla bunları sıkıştırarak diyet istemesidir. Daha önce konu hakkında Kuruçay Kadılığı'nda duruşma yapılmış, İshak'ın iddiası ispatlanamamış ve mahkeme tarafından tenbih olunmuşsa da İshak, davasına evvelkinden daha şiddetli şekilde devam etmiş ve Manos da hakkını Divanihümayun'da aramaya gelmiştir [Evâsıt-ı Rebülevvel 1166 / 16-25 Ocak 1753] (A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 135/1).¹⁶

Ç. Hakkında Divanihümayun'a Şikâyet Ulaşan Başlıca Zümre ve Şahıslar

Kuruçay kazasındaki asayiş durumu ile ilgili olarak 1 ve 3 numaralı Erzurum Ahkâm Defterleri'nde tespit edilebilen hükümlerden beş tanesi, **“gayr-i Müslimlerin yol açtıkları meseleler”** hakkındadır. Gayr-i Müslimler; Tanzi, Armudân-ı Kebîr, Armudân-ı Sagîr ve Tuğud karyelerinde ev basma, para ve mal gasbı, hapsedme, cinayet, ırza tasallut, emlak ve arazi gasbı gibi olaylara karışmışlardır.

Gayr-i Müslimlerce işlenen vukuatı bildiren beş hükmün dışında kalan diğer hükümlerde **“Müslümanlardan kaynaklanan şikâyetler”** konu edilmiştir. Bu mücrimlerin muhtelif zümrelere mensup oldukları görülmektedir.

Bölgede asayişin bozulmasında en fazla pay sahibi olan şahıslardan birisinin, Kuruçay kazasının Tuğud karyesinde ikamet eden **“Doğanlıoğlu Topal Mehmed”** olduğu görülmektedir. Eşkiya sıfatıyla nitelenen Topal Mehmed'in; mütegalibeden, cebâbireden ve zalemeden biri olup öteden beri zulmetmeye alışmış, zarar vermeyi ve verdiği zararı tekrar etmeyi huy edinmiş birisi olduğu ifade edilmiştir. Topal Mehmed'in aynı zamanda ayanlık iddiasında bulunduğu da belirtilmiştir. Bunun Ömer adlı oğlunun da babasının yaramazlıklarına iştirak ettiği görülmektedir. Bu eşkiya hakkında Divanihümayun'a iletilen on iki şikâyet tespit edilmiştir. Divan'a yapılan arzların ortaya koyduğu kadarıyla Topal Mehmed; para ve eşya gasbı, ev yakma ve yıkma, ev basma, korkutma, hayvan ve zahire gasbı, alıkoyma, zincire vurma, darp, cinayet, ırza tasallut, resmi görevliye silahla mukavemet gibi birçok vukuatın müsebbibidir. Bu yaptığı kötülüklerin hepsinde olmasa bile bazılarında ehl-i örften bir takım şahısların yardımını gördüğü de anlaşılmaktadır. Hakkında yapılan şikâyetlere binaen Topal Mehmed'in yakalanıp yargılanması, haksız yere gaspettiklerinin alınıp hak sahiplerine verilmesi ve kendisinin de Samsun Kalesi'nde kalebentlik cezasına çarptırılması hususunda birkaç defa ferman yazılmıştır. Fakat Topal Mehmed, gâh firar ederek ve gâh kuvvetle karşı koyarak kurtulmayı başarmıştır. Kendisiyle baş edemeyen hükûmet ise bir daha ayanlık iddiasında bulunmaması, vilayet işlerine ve ahaliye karışmaması gibi şartlarla bunu affetmiştir. Ancak Topal Mehmet, bu affa layık olmadığını göstermekte gecikmemiş, tekrar ayanlık iddiasına devam ederek üç yüz kadar adamıyla beraber karyelere gidip her karyede beşer veya onar gün kalmaya, meccanen kendisini ve adamlarını kayırttırıp halka zulmetmeye devam etmiştir.¹⁷

¹⁶ Suç isnad ederek diyet alma hakkında diğer hükümler için bakınız: A.{DVNS.AHK.ER.d.1: 233/4; A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 33/2; 67/4; 230/2; 279/3.

¹⁷ Topal Mehmed hakkındaki şikâyetler için bakınız: A.{DVNS.AHK.ER.d.3: 41/3; 262/3; 346/2, 4; 347/1, 3; 348/3; 350/4; 351/2; 353/1; 364/3; 365/1.

Kuruçay kazasında halka zulüm noktasında Topal Mehmed'i geride bırakacak birileri varsa onun da “**Şehsüvaroğulları**” adıyla anılan aile olduğu söylenebilir. İnceleme dönemi içerisinde haklarında Divanıhümayun'a yapılan yirmi şikâyet tespit edilmiş olan Şehsüvaroğulları ailesinin Divan'dan yazılmış olan hükümlerde isimleri zikredilen fertleri; Hüseyin Bey, Hüseyin Beyoğlu Osman Bey, İsmail Bey, İsmail Beyoğulları Mustafa ve Halil Beyler, Abdullah Bey, Abdullah Beyoğulları Ömer, Osman ve Tatar Beyler, Ömer Beyoğlu İbrahim Bey, Süli Bey, Süli Bey'in kardeşleri Bekir ve İbrahim Beylerdir. Bu şahıslardan Hüseyin Bey, İsmail Bey ve İsmail Bey'in oğulları Mustafa ile Halil Beylerin aynı zamanda sipahi oldukları, hatta Hüseyin Bey'in rütbe sahibi bir sipahi olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar devlet görevine sahip olsalar da ahali bunları şikâyet ederken eşkıyadan, mütegalibeden, zaleme ve cebâbireden olduklarını belirtmişlerdir. Şehsüvaroğullarının, Benamlı Ekrâd aşiretinden oldukları anlaşılmaktadır.¹⁸ İkamet yerleri Kuruçay kazasının Köske ve Boğazviran karyeleri olan bu aile, hem kendi karyelerinde hem de aynı kazanın Tıgıncâr, Kuzkuşlu, Tanzi, Dapur-ı Kebîr, Dapur-ı Sagîr, Kuran, Küre, Bağcuğaz, Kozlıca, Ulukışla, Harîr, Erdemişeh, Boyalık, Haydarlu, Suke (?), İsa Musa, Salur ve Buka karyelerinde faaliyet göstermiştir. Âyanlık iddiasında da bulunan Şehsüvaroğulları'nın; nakit ve eşya gasbı, hayvan ve zahireye el koyma, ev basma, ev yakma, ev yıkma ve kerestesini kendi mülküne nakletme, arazi ve mera gasbı, alıkoyma, zincire vurma ve hapsetme, ahaliyi zorla kendi hizmetinde çalıştırma, ırza tasallut, yol kesme, darp, yaralama, cinayet, başkasının tımar gelirlerine dahletme ve başkasının tımarını zorla kendi üzerine geçirtme gibi envai çeşit kabahat işledikleri anlaşılmaktadır. Hayli kuvvetli olan Şehsüvaroğulları'nın elinden bölgede bulunan sipahi ve zaim gibi askerî vazife sahipleride yılmışlar ve bunlarla baş etmeye iktidarlarının olmadığını alenen itiraf etmişlerdir. Kendi haklarında Kuruçay Kadılığına yapılan şikâyetlere aldırış etmeyen ve bir türlü mahkemeye çıkartılamayan bu aile fertleri hususunda, merkezden Erzurum valisi ile Kuruçay Kadısına yazılmış olan hükümlerin sonuçlarının alınamamış olduğu tahmin edilebilir. Şehsüvaroğulları'nın, şekavetlerine hız kesmeden devam etmeleri bunu teyit etmektedir.¹⁹

Şekavet ile meşhur olan Şehsüvaroğulları, her zaman şikâyet edilen taraf olmamışlardır. Şehsüvaroğlu İsmail Bey ve bunun oğlu Mustafa Bey de Divanıhümayun'a giderek Tıgıncâr karyesinden Mahmud ve Abdullah adlı iki şahsı; yine Şehsüvaroğlu adını taşıyan Ebu Bekir Bey ise bir kısım şahıslarla Kuruçay mahkemesine başvurarak Kuruçay Kadısı aracılığıyla Doğanlıoğlu Topal Mehmed'i Divan'a şikâyet etmişlerdir. Gerek Ebu Bekir Bey'in gerekse İsmail ve Mustafa Beylerin “seyyid” unvanını taşımaları da ayrı bir ilginçliktir (A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 297/3; 365/1).

Şehsüvaroğulları gibi devlet görevini haiz olan başka şahıslar için de Divanıhümayun'a şikâyetler ulaşmıştır. “**Askerî zümreden olan şahıslar**” hakkında Divan'a gelen şikâyetlerden birisi, Kuruçay kazasının Bizgi karyesinden Hüseyin tarafından yapılmıştır. Karye sipahisi Kara İbrahimioğlu Ali hakkında Divanıhümayun'a şikâyette bulunan Hüseyin; vermesi gereken tereke ve öşrünü ödemedi kusuru yok iken sipahinin kanaat etmeyip beş-on kadar adamıyla hanesini bastığı, zevcesini darp ettiği, bir çift öküzü ile otuz baş koyununu ve bir tüfengini aldığı, bunları geri istediğinde ise vermediğini beyan ederek, hakkının iadesini ve Kara İbrahimioğlu Ali'nin müdahalesinin engellenmesini talep etmiştir [Evâsıt-ı Şa'bân 1167 / 13-21

¹⁸ A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 279/1 numaralı hükümde Şehsüvaroğlu Süli Bey ile kardeşleri Bekir ve İbrahim'in Benamlı Ekrâd Aşireti'nden oldukları kaydedilmiştir. Şehsüvaroğlu adını taşıyan diğer şahıslarla ilgili hükümlerde böyle bir kayıt bulunamamıştır. Süli Bey ve kardeşlerinin, başka bir Şehsüvaroğlu ailesine mensubiyetleri ve durumun sadece bir isim benzerliğinden ibaret olması gibi bir mevzu da söz konusudur.

¹⁹ Şehsüvaroğulları hakkındaki şikâyetler için bakınız: A. {DVNS.AHK.ER.d.1: 23/4; 131/3, 4; 132/1; 143/2; 145/3; A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 63/4; 230/1; 239/1; 249/2; 250/1; 253/1, 2; 255/1, 3; 257/1; 279/1; 301/1; 336/3; 349/1.

Ağustos 1754] (A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 196/5). “*Ehl-i örf*” şeklinde ifade edilen ve askerî sınıfa mensup oldukları anlaşılan bir takım şahısların ise fiilen şekavet etmemekle birlikte bölgedeki mütegalibe ile işbirliği içerisinde oldukları ya da mütegalibe sınıfının bunlardan cesaret aldığı ve bu şekilde asayişin bozulmasına katkı sağladıkları görülmektedir.²⁰

Divanhümayun’a şikâyet edilenler arasında “*Ekrâd taifesi*” de hayli yekün tutmaktadır. Ekrâd taifesinin karıştığı veya doğrudan onlar tarafından çıkartılmış olan vukuatın kaydedilmiş olduğu on üç hüküm tespit edilebilmiştir. Kuruçay kazasına tabi Dapur-ı Kebîr, Dapur-ı Sagîr, Kuran, Küre, Bağcuğaz, Hasan Kadı, Köske karyeleri ile Gercanis ve Divriği kazalarında muhtelif olaylarda adı geçen Ekrâd taifesine mensup şakilerin; para ve mal gasbı, eşya ve hayvan yağmalama, arazi gasbı, ev basma, ırza tasallut, yol kesme, adam yaralama, cinayet, ev yakma ve yıkma gibi birçok olaya karıştıkları görülmektedir.²¹

İnceleme dönemi içerisinde, “*Şehsüvaroğulları, Topal Mehmed, Ekrâd taifesi ve devlet görevlileri haricinde kalan diğer Müslüman ahali*” hakkında yöneltilen şikâyetlerin de hayli kabarık olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Divanhümayun’dan yazılan yirmi dört hüküm tespit edilmiştir.²²

Devlet Merkezinin, Kuruçay Kazasındaki Asayiş Sorunlarına Yaklaşımı

Yönetim görevinin yanında en yüksek mahkeme görevini de yürüten Divanhümayun, haksızlığa uğrayan herkesin müracaatına açık bir kurum olmuştur. Kuruçay kazası ahalisi de hukuk ve devletin kendisine verdiği bu imkânı kullanmıştır. Ahalinin şikâyetleri doğrultusunda Divan’dan muhtelif suretlerde hükümler sadır olmuştur. Müştekinin arzettiği durumun kısaca ifade edildiği hükümlerin sonunda, davanın havale edildiği makam belirtilmiştir.

Divan’dan bölgedeki askerî ve adli görevlilere yazılan hükümlerde genellikle olayın yaşandığı yerdeki mahkemenin yetki alanına müdahale edilmemiş ve “*mahallinde şer’le görülmesi*” emredilmiştir. İncelenen yetmiş iki hükümden altmış tanesinde bu şekilde emir verilmiştir. Bunun nedeni, dava konusunun tek taraflı olarak dinlenmesi olmalıdır. Bölge mahkemesinde diğer tarafında dinlenerek ona göre karar verilmesi haliyle daha adil bir yaklaşımdır.

Bazı davacılar, muhtemelen bölge mahkemesine güvenemediklerinden, davalarının merkezden başka meseleler için gönderilmiş olan ve o esnada Kuruçay kazasında bulunan mübaşirlerce görülmesini arzetmişler ve bu nedenle, yazılan bir kısım hükümlerde meselenin “*mübâşir ma’rifetiyle mahallinde şer’le görülmesi*” emredilmiştir.²³

Bölgedeki vali ve kadıya yazılan hükümlerde kanun üzere amel edilmesi istenildiği gibi (A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 230/1), şikâyete konu olan husus hakkında kararın Divanhümayun’ca verilip uygulasının bu görevlilere havale edildiği de olmuştur. Hükümün doğrudan Divan’dan verilmesi, müştekinin haklılığına kesin kanaat getirildiği ya da toprak

²⁰ Ehl-i örfte istinaden işlenen vukuata dair hükümler için bakınız: A. {DVNS.AHK.ER.d.1: 60/2; 233/4; 262/3; A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 40/4; 256/1, 3; 277/1; 278/2; 283/1; 351/2; 367/3.

²¹ Ekrâd taifesinin karıştığı ya da doğrudan onlar tarafından çıkartılmış olan vukuat için bakınız: A. {DVNS.AHK.ER.d.1: 23/4; 138/2, 3; A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 98/1; 235/2; 255/1; 278/2, 3; 279/3; 283/1; 331/2; 347/1; 348/3.

²² İlgili hükümler için bakınız: A. {DVNS.AHK.ER.d.1: 1/4; 80/4; 135/3; 233/4; A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 6/4; 40/4; 67/4, 5; 92/3; 123/1; 135/1, 3; 228/4; 230/2; 242/1, 2, 3; 277/1; 297/3; 303/1; 306/3; 308/2; 351/1; 367/3.

²³ İlgili hükümler için bakınız: A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 253/2; 255/3; 257/1; 353/1.

meselesi gibi konularda defter-i Hâkanî kayıtlarından durumun tespit edilebildiği davalarda mümkün olmuştur.²⁴

Devlet merkezi, verdiği emirlerin sonucunu da zaman zaman takip etmek istemiştir. Bu nedenle bazı hükümlerde, “*icrâ-yi şer’ olunduktan sonra durumun sıhhati üzere arz-ı i’lâm olunması*”²⁵ ve padişahın gelecek emir ne şekilde olursa ona göre amel edilmesi emredilmiştir (A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 239/1}).

Sonuç

H 1155-1171 / M 1742-1757 tarihlerini ihtiva eden 1 ve 3 numaralı Erzurum Ahkâm Defterleri’nde bulunan Kuruçay kazası ile ilgili asayiş problemlerinin incelendiği bu çalışmada, adı geçen kaza ile buna bağlı köylerden Divanihümayun’a akseden şikâyetlere nazaran yazılan toplam yetmiş iki hüküm tespit edilmiştir. Kuruçay’dan daha büyük bir kaza olan Erzincan’da aynı dönemde gerçekleşen otuz altı vukuat ile karşılaştırıldığında bu rakamın büyüklüğü ortaya çıkmakta ve Kuruçay’ın epey sorunlu bir bölge olduğu anlaşılmaktadır.

Hükümlere göre Kuruçay kazasında yaşanan asayiş problemlerinin; gasp, soygun, yağma, darp, yaralama, cinayet, mülke el koyma, haneye tecavüz, insan alıkoyma, zincire vurma, hapsetme, ırza tasallut, suç isnadı ile diyet alma gibi suçlar olduğu görülmektedir. Ev, anbar, ahır ve değirmen gibi binaları yakma, yıkma veya kerestesini kendi mülküne götürme olaylarının da hayli yaygın olduğu ifade edilebilir. Ortaya çıkan vakaların dinî, mezhebî, ırkî ya da siyasî nedenlere dayanmayıp tamamen bölgedeki otorite eksikliği ve şahısların menfaat edinme gayelerinden kaynaklandıkları söylenebilir.

Divanihümayun’a müracaatların genellikle bireysel ya da bir grup halinde yapıldığı, fakat kadı mektubu ile veya bir vekil aracılığıyla da şikâyetin iletilebildiği anlaşılmaktadır. Bu en büyük mahkemenin; cinsiyet, ırk, din ya da mezhep gözetmeksizin herkese açık olduğu ve toplumun her kesiminden insanın bir diğer zümreden olan şahsı rahatlıkla şikâyet edebildiği açıkça görülmektedir. Divanihümayun’a şikâyet amaçlı arz, arz-ı hâl veya arz-ı mahzar sunan kişilerin bir kısmı; şeyhülislamdan davalarına muvafık fetva ya da mahalli mahkemelerden hüccet-i şer’iye alarak haklılıklarını ispatlamaya çalışmışlardır. Bu durum, Müslümanlarca yapılan şikâyetlerin yirmi ikisinde ve gayr-i Müslimlerce yapılanların ise altısında mevcuttur.

Divan’a yapılan yetmiş iki müracaatın on biri gayr-i Müslimlere ve altmış biri Müslümanlara aittir. Müslümanlara ait olan şikâyetlerin on altısı “seyyid” unvanlı şahıslara, altısı Ekrâd taifesine, altısı askerî sınıf mensuplarına ve geriye kalan otuz üçü ise bunların haricinde kalan reayaya aittir.

Şikâyet edilenlerin durumuna bakıldığında; gayr-i Müslimler hakkında beş, Müslümanlar hakkında altmış yedi müracaatın yapıldığı görülmektedir. Şikâyetlere konu olanların başında “Şehsüvaroğulları” adıyla anılan aile gelmektedir. Kuruçay’ın Köske ve Boğazviran karyelerinde oturan bu ailenin bazı fertlerinin; askerî zümreye mensup buldukları, tımar tasarruf edip malikâne sahibi oldukları ifade edilmiştir. Şehsüvaroğulları’ndan sonra ahalinin en fazla sıkıntı yaşadığı bir diğer mütegalibenin ise Tuğud karyesinde ikamet eden Doğanlıoğlu Topal Mehmed olduğu anlaşılmaktadır. Bölgedeki asayişsizliğin müsebbipleri arasında Ekrâd taifesi ve devlet görevlileri de bulunmaktadır. Ehl-i örf adıyla nitelenen askerî zümre mensupları tarafından doğrudan işlenen vukuatın yanında bunlara istinaden gerçekleşen olaylar da mevcuttur. Devlet görevlilerinin bu şekilde olaylara karışıp serkeşlik etmelerinin sebebi, bozulan devlet otoritesi olmalıdır. XVI. yüzyılın ikinci

²⁴ Doğrudan Divanihümayun’dan verilen hükümler için bakınız: A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 196/5; 348/3; 349/1.

²⁵ İlgili hükümler için bakınız: A. {DVNS.AHK.ER.d.3: 242/2; 250/1; 308/2; 348/3.

yarısında başlayan otorite kaybı, XVIII. yüzyıla geldiğinde daha da artarak, sonunda merkezden uzak olan Kuruçay gibi yerlerde devlet görevlilerinin serkeşliğine ve eşkıyalığına kadar varmıştır.

İncelenen dönemde bölgede mütegalibenin varlığı, ağır bir şekilde hissedilmektedir. Osmanlı Devleti topraklarında bu yüzyılda oldukça kökleşmeye başlayan “âyanlık”; Kuruçay kazasında da varlığını hissettirmeye başlamıştır. Bahsedilen Topal Mehmed ve Şehsüvaroğulları, açıkça âyanlık iddiasında bulunmakta ve halktan metazori menfaat temin etmektedirler.

İlgili dönemde ülkedeki devlet otoritesi her ne kadar sarsılmış olsa da devlet, adalet anlayışından ve kanundan taviz vermek niyetinde değildir. Divanîhümayun; genellikle, mahalli mahkemenin yetkisini kullanmasına taraftardır. Davaları mahalli mahkemelere havale ederek tarafların yüzleştirilmesi veya diğer tarafın da dinlenmesini sağlamak ve mahalli mahkemenin vereceği karara karışmamak yolunu tercih etmektedir. Meselenin, mahalli mahkemenin dışında, merkezden gönderilen mübaşir vasıtasıyla halledilmesi de hukukun yerini bulması bağlamında uygulanan bir diğer yöntem olmuştur. Fakat şikâyetçinin haklılığına kesin olarak inanıldığı ya da durumun defterhane kayıtlarından tespit edilebildiği davalarda, hüküm doğrudan merkezden verilip mahalli yetkililere bunun uygulanması emredilmiştir. Ayrıca, bölgeye gönderilen hükümlerin sonucu da gerek duyulduğunda takip edilmiş ve hukukun yeri buldurulduktan sonra durumun merkeze arz edilmesi istenilmiştir.

Devlet merkezi adalet anlayışından her ne kadar taviz vermek istemese de bir kere otorite ve yaptırım gücü zayıflamıştır. Çevrelerinde yüzlerce silahlı adam bulduran ve bir kısım başka eşkıya ile de işbirliği yapan Topal Mehmed ve Şehsüvaroğulları gibi mütegalibeyi mahkemeye çıkartmak ve haklarından gelmek hiç kolay olmamaktadır. Bu nedenle, bir şekilde bunların zulmünü ahali üzerinden defetmek isteyen devlet, yeri geldiğinde, bir daha olay çıkartmamak şartıyla affetmek yolunu da denemiştir.

Bilgi Notu

Makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

CDABOA, A. {DVNS.AHK.ER.d.1.

CDABOA, A. {DVNS.AHK.ER.d.2.

CDABOA, A. {DVNS.AHK.ER.d.3.

Kitap ve Makaleler

Akbal, F. (1951). 1831 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda idarî taksimat ve nüfus. *Bellekten*, XV(60), 617-628.

Aydiner, M. (2007). Râgıp Paşa. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (403-406. ss.), 34, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.

Başbüyük, A. (2012). Gercanis ve Kuruçay kazalarının XVII. yüzyıl ortalarındaki nüfus ve yerleşme özellikleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, (27), 85-104.

Baykara, T. (2015). *Anadolu'nun tarihî coğrafyasına giriş I - Anadolu'nun idari taksimatı*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Çiçek, H. (2011). *Erzurum Vilâyeti 1 Numaralı ve 1155-1162/1742-1749 Tarihli Ahkâm Defteri'nin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çiçek, H. (2016). 2 Numaralı ve 1155-1191/1742-1777 Tarihli Erzurum Ahkâm Defteri'nin şekil ve içerik incelemesi. S. Kılıç, A.S. Yıldırım (Ed.), *Çayeli'nden Erzurum'a Yrd. Doç. Dr. Cemil Kutlu/Armağan Kitap* içinde (569-586. ss.), Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Çiçek, H. (2018). 1 Numaralı ve h. 1155-1162 / m. 1742-1749 tarihli Erzurum Ahkâm Defteri'nin tarihi önemi. *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (17), 54-70.

Devellioğlu, F. (1998). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Aydın Kitabevi Yayınları.

Durmuş, G. (2020). Erzurum Ahkâm Defterlerine göre XVIII. yüzyıl ortalarında Erzincan'daki asayiş sorunları ve devlet merkezinin bu sorunlara getirdiği çözüm önerileri (1155-1171/1742-1757). S. Lokmacı, F. Çiçek (Ed.), *Erzincan Tarihi III* içinde (284-306. ss.), Erzincan İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.

Emecen, F. (2005). Osmanlı Divanının ana defter serileri: Ahkâm-ı Mirî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(5), 107-139.

İnalçık, H. (1988). Şikâyet hakkı: 'arz-ı hâl ve 'arz-ı mahzarlar. *Osmanlı Araştırmaları*, (VII-VIII), 33-54.

Kütükoğlu, M. S. (2006). Mühimme defteri. *TDV Diyânet İslâm Ansiklopedisi* içinde (520-523. ss.), 31, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.

Mansuroğlu, M. (1988). Divan. *İslâm Ansiklopedisi* içinde (595-596. ss.), 3, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Miroğlu, İ. (2014). *Kemah sancağı ve Erzincan kazası (1520-1566)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Mumcu, A. (1994). Dîvân-ı Hümâyûn. *TDV Diyânet İslâm Ansiklopedisi* içinde (430-432. ss.), 9, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.

Özel, A. (1988). Ahkâm. *TDV Diyânet İslâm Ansiklopedisi* içinde (550-551. ss.), 1, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.

Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü-I*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Sahillioğlu, H. (1988). Ahkâm defteri. *TDV Diyânet İslâm Ansiklopedisi* içinde (551. ss.), 1, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.

Sezen, T. & Torun, A. (2017). *Osmanlı yer adları*. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Soyer, E. (2007). XVII. yy. Osmanlı Divan Bürokrasisi'ndeki değişmelerin bir örneği olarak mühimme defterleri. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şimşir, N. (1994). Ahkâm Defterleri'nin tarihî kıymeti ve 107 No'lu Anadolu Ahkâm Defteri'ndeki İzmir ile ilgili hükümler. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (IX), 357-390.

Temelkuran, T. (1975). Divân-ı Hümâyûn Mühimme Kalemi. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, (6), 129-175.

Türe, İ. & Kaynar, S. (2017). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi rehberi*. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.

Uğur, Y. (2010). Şer'iyye sicilleri. *TDV Diyânet İslâm Ansiklopedisi* içinde (8-11. ss.), 39, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988a). *Osmanlı Devleti'nin merkez ve bahriye teşkilâtı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988b). *Osmanlı Devleti'nin saray teşkilâtı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988c). *Osmanlı Devleti teşkilâtına medhal*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Üzüm, İ. (1998). Hüküm. *TDV Diyânet İslâm Ansiklopedisi* içinde (464-466. ss.), 18, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.

Weir, T. H. (1988). Hüküm. *İslâm Ansiklopedisi* içinde (627. ss.), 5/1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

The ahkâm books are very important in terms of the studies of city history, especially in regions where there are no registers of the qadi courts, called the “sharia registers”. In the places where there are registers of the sharia courts, they have special importance because they reflect the approach of view of the state head office. As it can be understood, while there is the opinion of the district judge in the sharia registers, there is the approach of the upper authority in the ahkâm books.

The disadvantage of the ahkâm boks is that it doesn't let us follow the results of the judgments written by the Divanihümayun. Although it is possible to determine the reflections of the orders written from the Divanihümayun in the places where there are available the sharia registers, it is rarely possible in the regions where these registers are not available.

In this study; the public security issues that occurred in the middle of the century 18th in Kurucay District and the approach of the state head office to the complaints received and the solutions offered by it are discussed. Moreover, the causes of the problems were also examined. This study was carried out on the Erzurum Ahkâm Books numbered 1 and 3, in The T.C. Presidency The General Directorate of State Archives Department of The Ottoman Archives recorded with the fund code “A. {DVNS.AHK.ER.d” and which contain the dates of 1742-1757.

Seventy-two complaints from the Kurucay district transmitted to the Divanihümayun were determined. In the same period which is a larger district than itself, considering that there were given that there were thirty-six complaints from Erzincan, which was bigger than Kuruçay then, to the Divanihümayun in the same period, it can be said that Kurucay is a more problematic region. It is understood that the incidents that occurred in the Kurucay district were not based on religious, sectarian, racial, or political reasons, but were entirely due to the lack of state authority in the region and the aim of individuals to gain benefits.

It is understood that Complaints to the Divanihümayun are transmitted individually, in groups, by letter of qadi, or through a proxy. It is seen that the door of the Sultan is open to everyone, regardless of gender, race, religion, or sect. Some of the complainants obtained a fatwa from the sheikh-al-Islam to prove their rightfulness, or a document called a “hucet” from the local courts. This method is also widely practiced by non-Muslims.

Eleven of the seventy-two applications to the Divanihümayun were transmitted by non-Muslims, and sixty one by Muslims. Sixteen of the complaints belonging to Muslims belong to persons with the title of “sayyid”, six to Kurdish groups, six to members of the military group, and the remaining thirty-three to people other than them. If the mentioned seventy-two records are evaluated according to those who complain; it is detected that five complaints were received about non-Muslims and sixty-seven complaints about Muslims. It is seen that the first of those who are the subject of the complaints are the “Şehsüvaroğulları” family are understood to be members of the military group, and then the person named “Doğanlıoğlu Topal Mehmed”. Besides, stated that both Şehsüvaroğulları and Topal Mehmed claimed to be “âyan”. Among those who caused security problems in the region; The Kurdish groups, state officials, and ordinary people took part. In fact, the reason for the rebellion of the state officials who are responsible for maintaining public order must be the corruption of the state authority in the relevant period.

Even though the state authority has been corrupted in the relevant period, the state does not intend to compromise the understanding of justice and law. The Divanihümayun, generally keep supports the use of the jurisdiction of the local courts. It prefers to refer the cases to the local courts, to confront the parties, or to ensure that the other party is heard and not to interfere with the decision of the local court.

But unfortunately, its authority and sanction power have weakened. It is not easy at all to bring bullies such as the Topal Mehmed and the Şehsüvaroğulları, who have hundreds of armed men around them and cooperate with some other bandits, to court and punish them. For this reason, the state, which wanted to somehow get rid of the people for the cruelty of them, sometimes tried to forgive on the condition that it would not cause any more events.